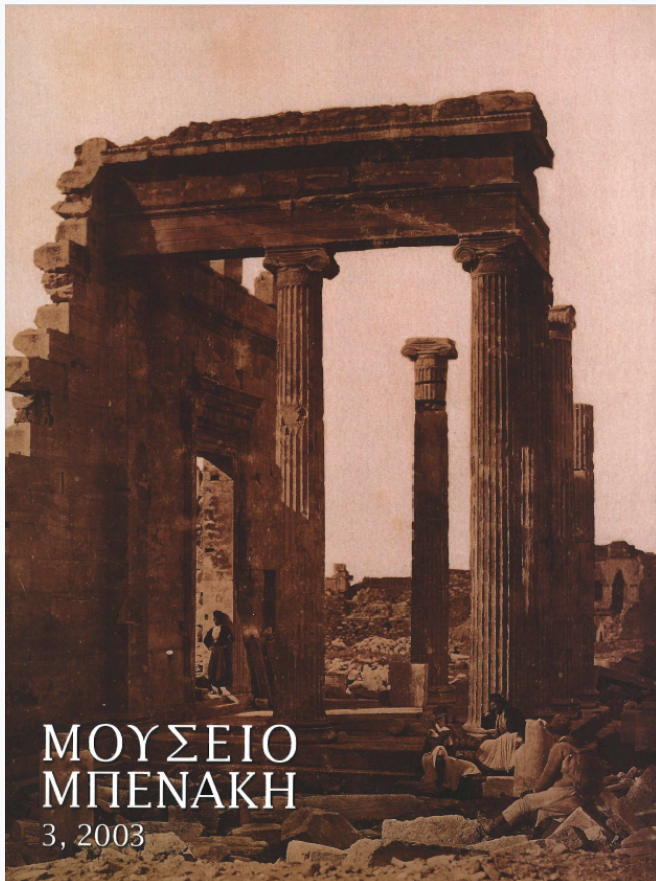

Μουσείο Μπενάκη

Τόμ. 3 (2003)

Διάτρητα: νέες προσθήκες

Αιμιλία Γερουλάνου

doi: [10.12681/benaki.18207](https://doi.org/10.12681/benaki.18207)

Copyright © 2018, Αιμιλία Γερουλάνου

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Γερουλάνου Α. (2018). Διάτρητα: νέες προσθήκες. *Μουσείο Μπενάκη*, 3, 35–45.
<https://doi.org/10.12681/benaki.18207>

Διάτρητα: νέες προσθήκες

ΟΤΑΝ ΤΟ 1999 ΕΚΔΟΘΗΚΕ ο τόμος *Διάτρητα* του Μουσείου Μπενάκη είχε σημειωθεί ότι σκοπός της έκδοσης ήταν –μεταξύ άλλων– να καταγραφούν όλα τα γνωστά διάτρητα κοσμήματα και, με την ανάλυση των στοιχείων, να επισημανθούν τα δεδομένα που μελλοντικά θα επιτρέπουν κάθε νέο αντικείμενο να κατατάσσεται στην αντίστοιχη κατηγορία, να χρονολογείται και να του αποδίδεται δικαιολογημένα το ιδιαίτερο ενδιαφέρον που παρουσιάζει γι' αυτό το σύνολο.¹

Με την έννοια αυτή και για να διατηρηθεί η αξία της έκδοσης ως *corpus* των διάτρητων κοσμημάτων, θεωρήθηκε σκόπιμο να καταγραφούν όσα κοσμήματα ανακαλύφθηκαν από την έκδοση του τόμου έως σήμερα ή βγήκαν από την αφάνεια μιας ιδιωτικής συλλογής, ή εντοπίστηκαν αδημοσίευτα σε μουσεία και να ενταχθούν στις αντίστοιχες κατηγορίες, παίρνοντας τη θέση και τη σημασία που τους οφείλεται.²

Σύμφωνα με την ταξινόμηση των *Διάτρητων* ο σταυρός του Metropolitan Museum (εικ. 1) συγκαταλέγεται στα κρεμαστά κοσμήματα [αρ. κατ. 136Α]. Παρουσιάστηκε στην έκθεση *Καθημερινή Ζωή στο Βυζάντιο* στη Θεσσαλονίκη και περιγράφηκε από την Η. Evans στον κατάλογο της έκθεσης.³ Η μοναδικότητά του έγκειται στο γεγονός ότι σταυροί-κοσμήματα αυτού του μεγέθους και τόσο προσεγγμένης επεξεργασίας σπάνια απαντούν στην παλαιοχριστιανική περίοδο, στην οποία ωστόσο χρονολογούνται όλα τα διάτρητα κοσμήματα. Συνήθως οι σταυροί –θέμα κατεξοχήν λατρευτικό– εμφανίζονται, είτε ως επιμέρους στοιχεία στον διάκοσμο των κοσμημάτων, είτε ως κρεμαστά κοσμήματα

μικρότερου συνήθως μεγέθους, σπάνια διάτρητα.⁴

Η σειρά των σφαιριδίων που πλαισιώνουν ολόκληρο τον σταυρό, τα ένθετα μετάλλια με τους εγγεγραμμένους ισοσκελείς σταυρούς και τις διχαλωτές απολήξεις στις κεραίες, τα τρίφυλλα που καλύπτουν τις ενώσεις στις βάσεις των κεραιών του σταυρού, είναι στοιχεία που συναντώνται και σε άλλα συναφή ως προς την τεχνική κοσμήματα της περιόδου γύρω στον 7ο αιώνα. Ωστόσο, το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του κοσμήματος αυτού, που το συνδέει με δείγματα που εξαρτώνται από κωνσταντινοπολίτικα εργαστήρια του 6ου-7ου αιώνα, είναι οι διάτρητοι βλαστοί με τις ανθεμωτές απολήξεις που γεμίζουν τις κεραίες του σταυρού. Το κεντρικό στοιχείο από το οποίο μοιάζει να ξεπηδούν οι βλαστοί συνδέεται με τους αμφορείς στα διάτρητα σκουλαρίκια από ιδιωτική συλλογή (εικ. 2), όπου ο βλαστός ξεδιπλώνεται ελκωτός σχηματίζοντας τρίλοβες απολήξεις.⁵ Πλησιέστεροι ως προς τη μορφή, και πιο συγκεκριμένα ως προς το πάχος και την ευκαμψία των κλώνων, είναι και οι βλαστοί στα σκουλαρίκια από την Caesarea Maritima που βρίσκονται στο Μιλάνο (εικ. 3) και στο δακτυλίδι της Συλλογής Σταθάτου στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο της Αθήνας (εικ. 11).⁶ Σε σύγκριση με άλλα κοσμήματα αντίστοιχα ως προς τη μορφή και τα εικονογραφικά θέματα μπορούμε να συμπεράνουμε ότι ο σταυρός του Metropolitan Museum συγκαταλέγεται στα κοσμήματα των τελών του 6ου ή των αρχών του 7ου αιώνα, στα οποία –έχοντας αποκρυσταλλωθεί ο χαρακτήρας των διακοσμητικών στοιχείων– μόλις αρχίζει να διαφαίνεται μια τάση υπερβολής στην απόδοση, η οποία θα χαρακτηρίσει τους βλαστούς των τελών του

Εικ. 1. Σταυρός. Νέα Υόρκη, The Metropolitan Museum of Art, Συλλογή John C. Weber αρ. 2 (TR.196.1.2000) (φωτ.: The Metropolitan Museum of Art).

7ου αιώνα. Όπως και τα άλλα κοσμήματα που παρουσιάζουν ενιαίο χαρακτήρα και έντονα κοινά στοιχεία, φαίνεται ότι και ο σταυρός πρέπει να προέρχεται από την Κωνσταντινούπολη, απ' όπου απλώνεται το εμπόριο ιδιαίτερα πολύτιμων αντικειμένων από χρυσό και ασήμι. Ακόμα κι αν σε κάποιες περιπτώσεις μπορεί κανείς να υποθέσει ότι τα αντικείμενα κατασκευάστηκαν σε επαρχιακά εργαστήρια, αναμφισβήτητα η αρχική μορφή και η τεχνική της επεξεργασίας έχουν τις καταβολές τους στην επιρροή της πρωτεύουσας.

Δύο πανομοιότυπες ζώνες ιδιωτικής συλλογής (εικ. 4) συναποτελούν ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα προσθήκη στον κατάλογο των διάτρητων κοσμημάτων [αρ. κατ. 184Α].⁷ Ανήκουν σε ένα αξιόλογο σύνολο που πιθανόν προέρχεται από τη Γεωργία, όπου η επίδραση του Βυζαντίου είναι ορατή πριν από την εποχή του Ιουστινιανού. Το πολυτελές υλικό, οι άφθονοι πολύτιμοι λίθοι και η ιδι-

Εικ. 2. Ζευγάρι σκουλαρίκια. Ιδιωτική συλλογή.

Εικ. 3. Ζευγάρι σκουλαρίκια. Μιλάνο, Αρχαιολογικό Μουσείο.

Εικ. 4. Πόρπη ζώνης. Ιδιωτική συλλογή.

Εικ. 5. Διάδημα. Βάρνα, Narodny Museum.

Εικ. 6. Βραχιόλι. Los Angeles, The J. Paul Getty Museum 83.AM.227.2 (φωτ.: The J. Paul Getty Museum).

αίτερα λεπτή επεξεργασία, συνδέουν τις ζώνες αυτές με άλλα, μοναδικά κοσμήματα μιας πρώιμης εποχής γύρω στον 5ο και τον 6ο αιώνα, τα οποία ως επί το πλείστον έχουν βρεθεί στα παράλια της Ανατολικής Μεσογείου. Διάτρητη είναι η πλάκα της κάθε ζώνης στην οποία συνδέεται η πόρπη με τη γλωσσίδα. Κοσμείται με απλές μικρές σπές που με την κατάλληλη επεξεργασία στην επιφάνεια σχηματίζουν ένα κεντρικό τετράγωνο με τρεις σειρές μαιάνδρων που περικλείουν μικρά τετράφυλλα. Το κεντρικό τετράγωνο περιβάλλεται από ισόπαχο ελικωτό βλαστό γεωμετρικού χαρακτήρα με μικρές τρίφυλλες απολήξεις κατά διαστήματα.

Ιδιαίτερα εντυπωσιακή είναι η συγγένεια που παρατηρείται ανάμεσα σε μια ομάδα ομοειδών κοσμημάτων και στις δύο πόρπες που εξετάζονται εδώ. Συγκεκριμένα, ένα πολυτελές διάδημα στη Βάρνα (εικ. 5)⁸ φέρει δύο διάτρητες ταινίες εκατέρωθεν του κεντρικού τριγωνικού τμήματος, οι οποίες κοσμούνται με λεπτά τετράγωνα

με εγγεγραμμένα τετράφυλλα. Ο συνδυασμός της λεπτής επεξεργασίας με τη χρήση της πολύτιμης πέτρας συνδέει στενά το διάδημα με τις παραπάνω πόρπες. Οι πολύχρωμες πολύτιμες πέτρες στο πρώτο και οι 14 άφorges ποιότητας απλοί γρανάτες στις δεύτερες υπηρετούν με χαρακτηριστικό τρόπο την πολυχρωμία, που με ελληνιστικές καταβολές επιβλήθηκε στη ρωμαϊκή χρυσοχοϊα και σε αδιάσπαστη συνέχεια σημάδεψε τα σημαντικότερα βυζαντινά κοσμήματα.

Τον ίδιο συνδυασμό πολύτιμων λίθων και λεπτής επεξεργασίας παρουσιάζει και ένα βραχιόλι του Λούβρου⁹ με αντίστοιχο γεωμετρικό διάκοσμο, ενώ το βραχιόλι από την Αλεξάνδρεια με παρόμοια γεωμετρικά μοτίβα, δεν φέρει πολύτιμες πέτρες.¹⁰ Η αφθονία πολύτιμων λίθων σε άλλα κοσμήματα, όπως π.χ. στο βραχιόλι του Getty Museum στο Los Angeles (εικ. 6),¹¹ συνδυάζεται με εξίσου λεπτό διάκοσμο, όχι όμως γεωμετρικό αλλά με βλαστούς και άλλα φυτικά θέματα. Συνδυασμός φυτικού και λεπτού γεωμετρικού διακόσμου παρατηρείται στη φίβουλα της Arahida που χρονολογείται στα μέσα του 5ου αιώνα.¹² Τέλος, μια άλλη πλάκα –τμήμα επίθετου κοσμήματος– (εικ. 7) παρουσιάζει πολύ συγγενικό διάκοσμο με μαιάνδρους στο κεντρικό τετράγωνο αλλά πλοχμό στο πλαίσιο.¹³ Αυτή η ομάδα κοσμημάτων συνδέεται και ιστορικά με την περίοδο από τον Θεοδοσίο και μετά, όταν ο πλούτος των υλικών και η λεπτότητα της εργασίας οδηγούν στη δημιουργία μοναδικών κοσμημάτων που εξάγονται ως διπλωματικά δώρα προκειμένου να συντηρηθούν οι καλές σχέσεις του Βυζαντίου με τους ηγεμόνες των γειτονικών λαών. Η συγγένεια των στοιχείων που χαρακτηρίζουν τα διάτρητα αυτής της περιόδου συνηγορεί

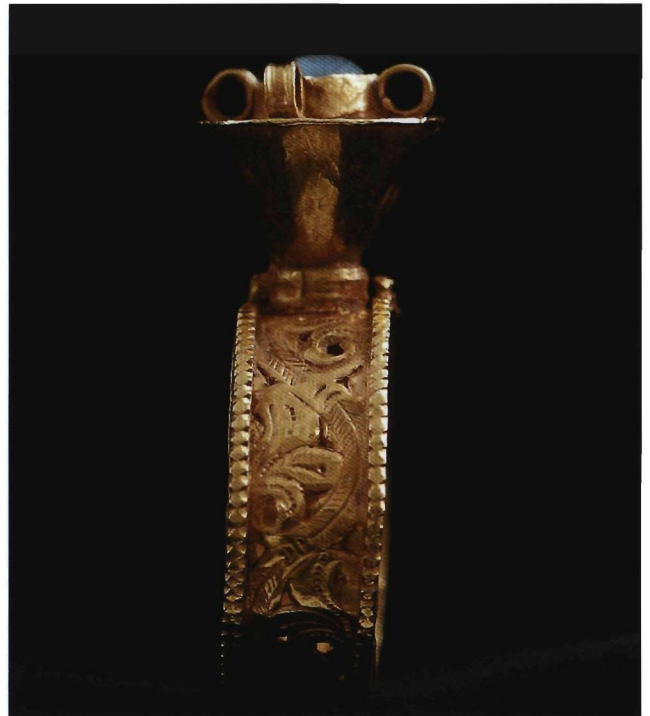
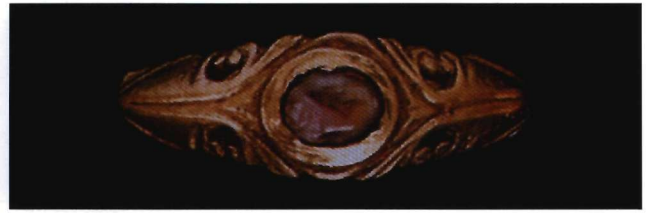

Εικ. 7. Πλάκα από ζώνη. Ιδιωτική συλλογή.

στην κοινή προέλευσή τους από τα εργαστήρια της Πόλης. Παράλληλα, τα γεωμετρικά πλέγματα με τους μαιάνδρους αφήνουν να διαφανεί η συνέχεια και η εξάρτηση των θεμάτων από την ελληνική παράδοση.

Τα παλαιότερα διάτρητα δακτυλίδια είναι αυτά του 3ου αιώνα, ορισμένα από τα οποία έχουν βαρύ ρωμαϊκό χαρακτήρα. Συχνά έχουν σχήμα ελλειπτικό και διάτρητες ράχες. Τέτοιου τύπου είναι το δακτυλίδι που εμφανίστηκε στη δημοπρασία του Christie's στη Νέα Υόρκη στις 11 Δεκεμβρίου 2003 με αριθμό 438 (εικ. 8) [αρ. κατ. 266A].¹⁴ Τις ίδιες ράχες σε σχήμα πέλτης έχει και ένα άλλο δακτυλίδι επίσης από ιδιωτική συλλογή στη Γερμανία με απλή ωστόσο σφενδόνη,¹⁵ ενώ αυτό της δημοπρασίας φέρει κειμηλιόλιθο (cameo) με παράσταση λέοντα.

Στην κατηγορία των δακτυλιδιών με απλή διάτρητη στεφάνη διακρίνονται αυτά που η ταινία τους κοσμεύεται με βλαστό και εκείνα που φέρουν επιγραφές. Η ταινία του δακτυλιδιού –που βρέθηκε μαζί με άλλα κοσμήματα στο Kostolac (Viminacium) και φυλάσσεται στο Μουσείο του Βελιγραδίου– (εικ. 9) χωρίζεται σε 15 διάχωρα, κάθε ένα από τα οποία περιέχει ένα γράμμα της επιγραφής ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΖΗΝ ΜΟΥ [αρ. κατ. 305A]¹⁶ –το τελευταίο διάχωρο γεμίζει με ένα φύλλο κισσού. Στη μορφή μοιάζει αρκετά με το δακτυλίδι από το Corbridge στο Northumberland που φέρει την επιγραφή ΑΕΜΙΛΙΑ ΖΕΣΕΣ.¹⁷ Είναι πιθανόν και τα δύο να είναι δακτυλίδια γάμου με αντίστοιχες ευχαιτικές επιγραφές. Όπως και άλλα παρόμοια δακτυλίδια χρονολογούνται στον 3ο-4ο αιώνα και έχουν βρεθεί σε ό-

Εικ. 8. Δακτυλίδι. Ιδιωτική συλλογή.

Εικ. 9. Δακτυλίδι. Βελιγράδι, Εθνικό Μουσείο αρ. ευρ. 112/IV.

Εικ. 10. Δακτυλίδι. Ιδιωτική συλλογή.

Εικ. 11. Δακτυλίδι. Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Συλλογή Ελ. Σταθάτου (Στ.507).

λα τα πέρατα της τότε Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας.

Το δακτυλίδι που εμφανίστηκε στη δημοπρασία του Jean-David Cahn στη Βασιλεία στις 17-19 Οκτωβρίου 2002 (εικ. 10)¹⁸ ανήκει στην κατηγορία των καλυκόμορφων δακτυλιδιών [αρ. κατ. 330A].¹⁹ Αυτά φέρουν στεφάνη με συχνά διάτρητο διάκοσμο βλαστών ή άλλοτε επιγραφών, καλυκόμορφη υποδοχή με ένθετη πέτρα και γύρω της στεφάνη από μικρά μαργαριτάρια.²⁰ Στο δακτυλίδι της δημοπρασίας η υποδοχή της γαλαξοπράσινης πέτρας είναι κωνική, αντίστοιχη με αυτή ενός δακτυλιδιού της Συλλογής Koch.²¹ Και τα δύο έχουν κρίκους απ' όπου περνούσαν τα σύρματα που συγκρατούσαν τα μικρά μαργαριτάρια, δημιουργώντας την ίδια εντύπωση άνθους που χαρακτηρίζει και τα υπόλοιπα καλυκόμορφα δακτυλίδια. Αυτό που έχει ιδιαίτερη σημασία για τη μελέτη των καλυκόμορφων δακτυλιδιών είναι η ομοιότητα στην απόδοση του διάτρητου ελικωτού βλαστού που κοσμεί τις στεφάνες. Ένα δακτυλίδι στο Μουσείο Victoria and Albert, ένα στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο (εικ. 11), ένα στο Museo Nazionale της Νεάπολης και ένα στο Virginia Museum του Richmond έχουν ακριβώς τον ίδιο βλαστό με τον κεντρικό μίσχο, πιο πεπλατυσμένο ή πιο κυλινδρικό.²² Αξίζει να σημειωθεί ότι αντίστοιχος είναι ο βλαστός και σε δύο ακόμα δακτυλίδια με απλές διάτρητες στεφάνες –το ένα από το Μουσείο της Λευκωσίας που προέρχεται από την Κυρήνεια και το άλλο από τον θησαυρό της Pantalica της Σικελίας που βρέθηκε με άλλα διάτρητα κοσμήματα και νομίσματα του 7ου αιώνα–, στοιχείο που ενισχύει τη χρονολόγηση του δακτυλιδιού της δημοπρασίας Cahn επίσης στα τέλη του 7ου αιώνα.²³ Ειδικό ενδιαφέρον παρουσιάζει η επεξεργασία του βλαστού στο εξεταζόμενο δακτυλίδι γιατί στην κάπως φθαρμένη επιφάνειά του εναλλάσσονται στικτά και εγγάρκτα στοιχεία που της προσδίδουν επιπρόσθετη ποικιλία. Χαρακτό κορδόνι πλαισιώνει και εδώ τη διάτρητη ταινία της στεφάνης.

Αντίστοιχη στεφάνη έχει και το δακτυλίδι BAAM 1026 που φυλάσσεται στη Βιβλιοθήκη της Αλεξάνδρειας και βρέθηκε στη θαλάσσια περιοχή του Abuqir το 1999 [αρ. κατ. 333A].²⁴ Ενώ οι βλαστοί είναι όπως και στα άλλα δείγματα ελικωτοί με ανθεμωτές απολήξεις, στη σφενδόνη φέρει μια μικροσκοπική δίστομη λυχνία με σκέπασμα και λυροειδή λαβή, στοιχείο αναπάντεχο και πρωτότυπο. Απορία προκαλεί εύλογα το γεγονός ότι η παράσταση της λυχνίας απουσιάζει και από το κόσμημα και από τον διάκοσμο, ενώ η λυχνία είναι ένα κοινό αντικείμενο κα-

Εικ. 12. Δακτυλίδι. Boston Museum of Fine Arts
αρ. ευρ. 2002.735.

θημερινής χρήσης το οποίο έχει αποκτήσει και συμβολικές προεκτάσεις. Είναι αξιοσημείωτο ότι οι λυχνίες γύρω στον 7ο αιώνα –όπου χρονολογείται το δακτυλίδι σύμφωνα με τον τύπο του βλαστού στη στεφάνη– είναι αντικείμενα που φιλοτεχνούνται σε χαλκό με φροντισμένο διάκοσμο, γεγονός που σημαίνει ότι αποτελούσαν αντικείμενα στα οποία αποδιδόταν ιδιαίτερη σημασία.²⁵

Ένα ακόμα δακτυλίδι του οποίου την επισήμανση οφείλω στην Chr. Kondoleon –υπεύθυνη της βυζαντινής τέχνης στο Museum of Fine Arts της Βοστώνης– είναι νέο απόκτημα του μουσείου (εικ. 12) [αρ. κατ. 341A].²⁶ Το δακτυλίδι ανήκει στην κατηγορία των δακτυλιδιών-κλειδιών, τα οποία χαρακτηρίζονται από πεταλόμορφη ή ορθογώνια προεξοχή της σφενδόνης. Η διάτρητη αυτή προεξοχή φέρει συνηθέστερα γεωμετρικό διάκοσμο αλλά στην περίπτωση του δακτυλιδιού της Βοστώνης παριστάνεται γεωμετρικού τύπου βλαστός με απολήξεις μικρών φύλλων κισσού. Τη σφενδόνη γεμίζει η διάτρητη επιγραφή DIT, ενώ στους ώμους διακρίνονται διάτρητα καρδιάσχημα. Δεν μπορεί να βγει συμπέρασμα για το περιεχόμενο της επιγραφής, εκτός αν υποθέσει κανείς ότι τα τρία αυτά γράμματα είναι τα αρχικά μιας ευχετικής

Εικ. 13. Ζευγάρι σκουλαρίκια. Βηρυτός, Συλλογή Wallid Jumblatt.

Εικ. 14. Σκουλαρίκι. Βηρυτός, Συλλογή Wallid Jumblatt.

επιγραφής –σχετικής με τις επιγραφές που απαντούν σε αντίστοιχα δακτυλίδια της εποχής– ή κάποιου ονόματος.²⁷ Ο λεπτός βλαστός που ακολουθεί αντικριστά την ίδια κυματιστή γραμμή με τις απολήξεις των μικρών φύλλων έχει αντιστοιχίες με κοσμήματα του 4ου αιώνα, όπως είναι π.χ. τα βραχιόλια του θησαυρού Ηοχne,²⁸ το κρεμαστό κόσμημα με δεμένο νόμισμα του Μεγάλου Κωνσταντίνου στο Λούβρο,²⁹ το κρεμαστό κόσμημα του Βρετανικού Μουσείου από το Φαγιούμ της Αιγύπτου.³⁰

Η πιστή επανάληψη των ίδιων μοτίβων και της ίδιας τεχνικής δηλώνει ότι από την περίοδο του 4ου αιώνα η ακτινοβολία της νέας πρωτεύουσας φτάνει από την Αίγυπτο ως τη Βρετανία, μαρτυρώντας τη συνοχή της επικράτειας και την αδιάσπαστη παρουσία των ελληνιστικών στοιχείων.

Τα διάτρητα σκουλαρίκια –όπως άλλωστε επισημαίνεται και στα *Διάτρητα*– δεν χαρακτηρίζονται από μεγάλη ποικιλία μορφών, ούτε παρουσιάζουν μεγάλη φαντασία και πλούτο, συγκρινόμενα με τις περισσότερες από τις υπόλοιπες κατηγορίες των κοσμημάτων. Κατά συνέπεια και τα νέα σκουλαρίκια, που εντάσσονται με απόλυτη ακρίβεια στις ήδη υπάρχουσες υποκατηγορίες, είναι απλά δείγματα που όμοιά τους επαναλαμβάνονται συχνά.

Στον τόμο *Διάτρητα* η ταξινόμηση των σκουλαρικών αρχίζει με τους απλούς ρόδακες, όπως το ζευγάρι της Συλλογής Wallid Jumblatt στη Βηρυτό που φαίνεται ότι βρέθηκε στον Λίβανο (εικ. 13) [αρ. κατ. 345A].³¹ Οι ρόδακες σχηματίζονται από ανθεμωτά πέταλα με κάποια ποικιλία και ισορροπία στην απόδοση. Στο κέντρο υπάρχει μια περασμένη χάνδρα.

Πιο κλασικής μορφής ανθέμια έχει το άλλο σκουλαρίκι της ίδιας συλλογής (εικ. 14) που φέρει γρανάτη στο κέντρο [αρ. κατ. 357A]. Το σκουλαρίκι αυτό προέρχεται από την επόμενη πιθανή υποκατηγορία των σκουλαρικών, αυτών που έχουν ένα εξαρτημένο στέλεχος στο οποίο είναι συνήθως περασμένες πέτρες και μαργαριτάρια. Ο ρόδακας αυτός συνδέεται άμεσα με τους ρόδακες σε ένα ζευγάρι σκουλαρίκια από το Βερολίνο.³²

Σε καλύτερη κατάσταση βρίσκονται τα σκουλαρίκια που παρουσιάστηκαν σε δημοπρασία τον Οκτώβριο του 2003 (εικ. 15) [αρ. κατ. 359A].³³ Η απόδοση των ανθεμίων στον ρόδακα παρουσιάζει ομοιομορφία και ακρίβεια ενώ στο κέντρο υπάρχει δεμένος κυανός λίθος. Το εξαρτημένο στέλεχος σχηματίζεται από σύρμα που ελισσόμενο δημιουργεί δύο μικρούς κρίκους και καταλήγει σε μια μικρή επίσης κυανή πέτρα.

Η επόμενη ομάδα σκουλαρικών είναι αυτά με δύο ή τρία εξαρτημένα στελέχη. Σε πρόσφατη δημοπρασία στη Νέα Υόρκη εμφανίστηκαν δύο σκουλαρίκια με διάτρητο ρόδακα και γρανάτη στο κέντρο και με τραπεζιόσχημη πλάκα από την οποία κρέμονται τρία στελέχη με πράσινες χάνδρες (εικ. 16) [αρ. κατ. 369A και 369B].³⁴ Δεν φαίνεται να πρόκειται για τα καλύτερα δείγματα, ενώ είναι γεγονός ότι σε αυτές τις κατηγορίες συναντά

Εικ. 15. Ζευγάρι σκουλαρίκια. Δημοπρασία οίκου Christie's, South Kensington, 29 Οκτωβρίου 2003 αρ. 102.

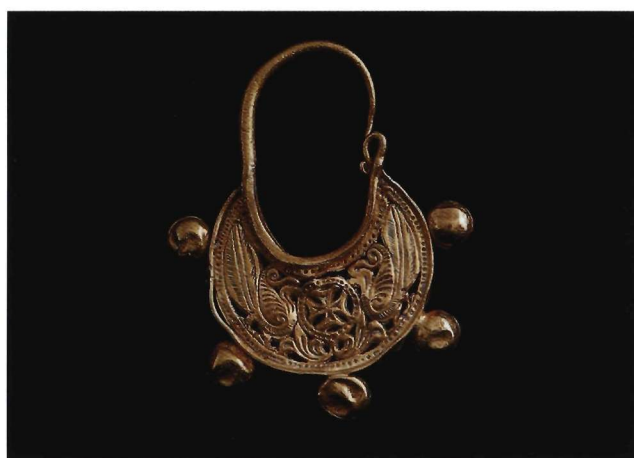
Εικ. 16. Σκουλαρίκια. Δημοπρασία οίκου Christie's, Νέα Υόρκη, 11 Δεκεμβρίου 2003 αρ. 431.

Εικ. 17. Ζευγάρι σκουλαρίκια. Συλλογή Heidi Vollmoeller.

κανείς τα πιο πρόχειρα και κακότεχνα κοσμήματα του είδους. Απ' όσο φαίνεται στην εικόνα δεν πρέπει τα σκουλαρίκια αυτά να αποτελούν ζευγάρι όπως σημειώνεται στον κατάλογο, καθώς τα ανθέμια του πλαισίου είναι διαφορετικά.³⁵ Γενικά, επειδή τα σκουλαρίκια με ρόδακες ήταν πολύ διαδεδομένα (κυρίως στα ανατολικά παράλια της Μεσογείου), είναι πολύ πιθανόν ορισμένα τέτοια δείγματα να αντιπροσωπεύουν κακές μιμήσεις επαρχιακών εργαστηρίων ή ακόμα η παραγωγή τους να ήταν τόσο μεγάλη, ώστε να μη δινόταν ιδιαίτερη σημασία στην ποιότητα. Τόσο συναφή με αυτά τα τελευταία σκουλαρίκια είναι τέσσερα ζευγάρια από τη Συρία,³⁶ που μπορεί κανείς να υποθέσει με κάποια βεβαιότητα ότι ειδικά αυτός ο τύπος προέρχεται από τη Συρία.

Στη Συλλογή της Heidi Vollmoeller που πουλήθηκε πρόσφατα σε δημοπρασία εμφανίστηκε ένα ζευγάρι σκουλαρίκια που δεν περιλαμβάνονται στα *Διάτρητα* (εικ. 17) [αρ. κατ. 432A].³⁷ Ο ρόδακας αποτελείται από κύκλο με κοίλωμα στο κέντρο που θα συγκρατούσε στρογγυλή χάνδρα. Στενό διάτρητο ανθεμωτό πλαίσιο περιβάλλει τον κύκλο. Κάτω από τον ρόδακα υπάρχει συνδεδεμένο επίσης διάτρητο έλασμα με παράσταση τυποποιημένων αντικριστών δελφινιών, απ' όπου κρέμονται τρία στελέχη με ένθετους γρανάτες σε ρομβοειδείς θήκες και στη συνέχεια βελόνες όπου θα ήταν περασμένες χάνδρες. Και τα σκουλαρίκια αυτού του τύπου είναι επίσης συχνά και παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον με την τόσο πιστά επαναλαμβανόμενη παράσταση των δελφινιών.³⁸ Θέμα αγαπητό και στην αρχαιότητα, το δελφίνι αποκτά αργότερα συμβολισμούς που το συνδέουν με τη χριστιανική θρησκεία. Η συχνή παρουσία των δελφινιών στα σκουλαρίκια αυτά κατά την περίοδο του 3ου με τις αρχές του 4ου αιώνα δεν φαίνεται πιθανόν να εμπεριέχει συμβολισμούς, χωρίς ωστόσο να μπορεί κανείς να αποκλείσει ένα τέτοιο ενδεχόμενο, καθώς από τον 4ο αιώνα, αρχίζουν να εμφανίζονται συστηματικά σύμβολα και επιγραφές χριστιανικού χαρακτήρα.

Στην ίδια περίοδο κατασκευής σκουλαρικών ανήκουν και αυτά που αντί για ρόδακα έχουν τετράγωνο σώμα και κρεμαστά στελέχη. Σε αυτήν την ομάδα ανήκει το σκουλαρίκι από το Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού της Θεσσαλονίκης (εικ. 18) [αρ. κατ. 456A].³⁹ Αντίστοιχα σκουλαρίκια από τη Συλλογή J. G. Zacos υπάρχουν στο Βυζαντινό Μουσείο της Αθήνας και είχαν παρουσιαστεί στην έκθεση για τα 100 χρόνια της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας.⁴⁰ Και αυτή η μορφή σκουλαρικών

Εικ. 18. Σκουλαρίκι. Θεσσαλονίκη, Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού.

Εικ. 19. Σκουλαρίκι. Ιδιωτική συλλογή.

Εικ. 20. Ζευγάρι σκουλαρίκια. Πρώην Συλλογή J. R. Ogden & Sons.

είναι κοινή και είναι συχνά τα δείγματα που εμφανίζουν προχειρότητα στην εκτέλεση. Το συγκεκριμένο κόσμημα της Θεσσαλονίκης είναι περίεργο καθώς η οριζόντια ταινία που στα τετράγωνα σκουλαρίκια συνήθως σχηματίζει βλαστούς εδώ έχει μια τελείως υποτυπώδη μορφή αντίστοιχων δελφινιών, παρόμοια με αυτή που απεικονίζονται στις ταινίες των σκουλαρικιών με ρόδακα. Στην περίπτωση αυτή μοιάζει ο κατασκευαστής να μην είχε συνειδητοποιήσει τι ακριβώς ήθελε να αποδώσει.

Η τελευταία ομάδα σκουλαρικιών και στα *Διάτριπτα* και σε αυτήν την καταγραφή είναι τα μνηοειδή.⁴¹ Είναι επίσης κοινά με αρκετά τυποποιημένες απεικονίσεις. Ωστόσο, συχνά εμφανίζουν ιδιαίτερα προσεγμένη επεξεργασία, έτσι ώστε αρκετά να αποτελούν σημαντικά δείγματα της χρυσοχοΐας του 7ου αιώνα πλέον. Σε ορισμένα απ' αυτά, ο ερευνητής παρακολουθεί τον εκφυλισμό της τεχνικής, που αρχίζει με υπερβολή στην απόδοση των στοιχείων για να καταλήξει στην οριστική εξαφάνιση της διάτρητης τεχνικής στα κοσμήματα.

Στη μεγάλη τους πλειονότητα τα μνηοειδή σκουλαρίκια φέρουν παραστάσεις παγωνιών με απλό ανθέμιο, κρήνη ή σταυρό ανάμεσά τους. Στα τρία μνηοειδή σκουλαρίκια που προστίθενται στον κατάλογο των *Διάτριπτων*, δύο έχουν φυτικό διάκοσμο και ένα παγώνια. Το τελευταίο παρουσιάστηκε σε δημοπρασία του Christie's στο Παρίσι και ανήκει σήμερα σε ιδιωτική συλλογή (εικ. 19) [αρ. κατ. 547A].⁴² Στο κέντρο απεικονίζεται σταυρός μέσα σε στικτό κύκλο ο οποίος ακουμπά σε κυματιστό βλαστό. Σε κάθε πλευρά έχει αποδοθεί ένα παγώνι με χαραγμένα στο σώμα και την ουρά. Στην παρυφή το σκουλαρίκι φέρει πέντε σφαιρίδια. Η σύνθεση θυμίζει έντονα αυτήν στα σκουλαρίκια του Virginia Museum στο Richmond, απλώς το τελευταίο έχει πιο ποικίλο και φροντισμένο διάκοσμο.⁴³

Το μονό σκουλαρίκι από την Αλεξάνδρεια [αρ. κατ. 568A]⁴⁴ φέρει στο κέντρο αγγείο απ' όπου εκφύονται βλαστοί που γεμίζουν την υπόλοιπη επιφάνεια. Ένα ζευγάρι σκουλαρίκια της παλαιάς Συλλογής Reber φέρει την ίδια παράσταση και ένα μονό σκουλαρίκι από την Κύπρο στο Metropolitan Museum της Νέας Υόρκης έχει τελείως εκφυλισμένη αντίστοιχη παράσταση.⁴⁵

Σε δημοπρασία του 2003 παρουσιάστηκε άλλο ένα ζευγάρι σκουλαρίκια με τρίφυλλο στο κέντρο και αναπτυγμένο βλαστό εκατέρωθεν (εικ. 20) [αρ. κατ. 570A].⁴⁶ Ένα πολύ σχετικό σκουλαρίκι είναι το MLA 1957 του Βρετανικού Μουσείου που προέρχεται πιθανόν από τη

Λάμπουσα της Κύπρου.⁴⁷ Η μόνη διαφορά είναι ότι αυτό το τελευταίο φέρει στο κέντρο πεντάφυλλο ανθέμιο. Δεν αποκλείεται τα δύο αυτά σκουλαρίκια να έχουν κοινή προέλευση.

Με την ελεύθερη πλέον επικοινωνία με κράτη πρώην μέλη της Σοβιετικής Ένωσης και την κατά καιρούς εμφάνιση αντικειμένων που προέρχονται από λαθραίες ανασκαφές στη Μέση Ανατολή είναι πολύ πιθανόν να ανακαλυφθούν μελλοντικά νέα διάτρητα κοσμήματα σε

τακτική συνέχεια. Αναμφισβήτητα, κάθε νέα ανακάλυψη προσθέτει στον πλούτο και στην ήδη μεγάλη ποικιλία των διάτρητων κοσμημάτων, ενώ η ανακοίνωσή της θα είναι πολύτιμη για τη συνέχεια της έρευνας του θέματος.

Αιμιλία Γεροουλάνου
Λυκείου 10
Αθήνα 10674
e-mail: yerulano@hellasnet.gr

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Αι. Γεροουλάνου, *Διάτρητα. Τα διάτρητα χρυσά κοσμήματα από τον 3ο ως τον 7ο μ.Χ. αιώνα* (Αθήνα 1999). Για να είναι σαφής η θέση του κάθε νέου αντικειμένου αναγράφεται σε αγκύλες ο αριθμός που θα έπαιρνε στον κατάλογο (σ. 201-99) που ακολουθεί το κείμενο της μελέτης αυτής των διάτρητων κοσμημάτων.

2. Θα πρέπει εδώ, για άλλη μια φορά, να τονιστεί ο διαχωρισμός των διάτρητων από τα συρματερά και τα κοσμήματα που σχηματίζονται με τον συνδυασμό στοιχείων που επικολλώνται αφήνοντας κενά διαστήματα ανάμεσά τους· πρβλ. βραχιόλι με επιγραφή, Ι. Τουράτσογλου, Φιλωτέρα Αμυμώνης, από την κοσμηματοθήκη του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου, *το Μουσείον* 2 (2001) 95-96 εικ. 2, που δεν ανήκει στην κατηγορία των διάτρητων (*opus interrasile*).

3. Νέα Υόρκη, Metropolitan Museum, Συλλογή John C. Weber αρ. 2 (TR.196.1.2000) (ύψ. 9 εκ., πλ. 6,8 εκ.): Δ. Παπανικόλα-Μπακιρτζή (επιμ.), *Καθημερινή ζωή στο Βυζάντιο* (κατάλογος έκθεσης, Λευκός Πύργος, Θεσσαλονίκη, Αθήνα 2002) αρ. 509 (H. C. Evans).

4. Πρβλ. τα περιδέραια του θησαυρού της Κύπρου που βρίσκονται στο Metropolitan Museum αρ. 17.190.151 και αρ. 17.190.150: Γεροουλάνου (σημ. 1) αρ. 23, 39 εικ. 44, 236 ή το περιδέραιο του Epmitage αρ. 26 εικ. 223 κ.ά.

5. Πρβλ. τους βλαστούς στα σκουλαρίκια ιδιωτικής συλλογής, Γεροουλάνου (σημ. 1) αρ. 472 εικ. 177.

6. Γεροουλάνου (σημ. 1) αρ. 473 εικ. 186 και αρ. 324 εικ. 184 αντίστοιχα.

7. Ιδιωτική συλλογή. Ευχαριστώ την Α. Δρανδάκη που μου επισήμανε την ύπαρξή τους.

8. Πρβλ. Γεροουλάνου (σημ. 1) αρ. 68 εικ. 53.

9. *Byzance, L'art byzantin dans les collections publiques françaises* (κατάλογος έκθεσης, Musée du Louvre, Paris 1992) αρ. 76 (C. Metzger)· Γεροουλάνου (σημ. 1) αρ. 226 εικ. 157.

10. Γεροουλάνου (σημ. 1) αρ. 225 εικ. 288, 341.

11. Γεροουλάνου (σημ. 1) αρ. 213 εικ. 12, 156.

12. Γεροουλάνου (σημ. 1) αρ. 176 εικ. 166, 206.

13. J. M. Ogden, *Jewellery of the Ancient World* (London 1982) 43 εικ. 324· Γεροουλάνου (σημ. 1) αρ. 165. Η πλάκα αυτή καθώς και η 166 του ίδιου καταλόγου θα πρέπει μελλοντικά να συγκαταλεχθούν στην κατηγορία των ζωνών αντί των επιθετων κοσμημάτων λόγω της ομοιότητας της μορφής τους με τις πόρπες που εξετάζονται εδώ.

14. *Christie's Sale Catalogue, Sale no. 1313, New York 26 November 2003* αρ. 438, από γερμανική ιδιωτική συλλογή (πλ. 2,2 εκ.).

15. Γεροουλάνου (σημ. 1) αρ. 266. Πρβλ. τα παρόμοια δακτυλίδια αρ. 265-80.

16. Έχει διάμ. 1,7 εκ., ύψος 0,5 εκ., Ι. Ρορονιέ, *Late Roman and Early Byzantine Gold Jewelry in National Museum in Belgrade* (Belgrade 2001) αρ. 24.

17. C. Johns, *The Jewellery of Roman Britain* (London 1996) 60-62 εικ. 3,23· Γεροουλάνου (σημ. 1) αρ. 305 κ.ά. Για τις επιγραφές βλ. ό.π. 164-69.

18. *Kunstwerke der Antike Auktion 19. Oktober 2002, Basel 2002* αρ. 481 (διάμ. 2,3 εκ.).

19. Αι. Γεροουλάνου, Παλαιοχριστιανικά καλυκόμορφα δακτυλίδια, στο: *Θυμίαμα στη μνήμη Λασκαρίνας Μπούρα* (Αθήνα 1994) 101-05.

20. Ως συμπλήρωμα των καλυκόμορφων δακτυλιδιών της Γεροουλάνου (ό.π.) στον κατάλογο –όχι ωστόσο στα «διάτρητα»– πρέπει να συμπεριληφθεί ένα δακτυλίδι που έχει καλυκόμορφη σφενδόνη με δεμένο γρανάτη και κρίκους που θα στερέωναν το σύρμα με τα περασμένα μικρά μαργαριτάρια, των οποίων όμως η στεφάνη δεν είναι διάτρητη αλλά έχει συρματερό διάκοσμο, Βλ. *Christie's Sale Catalogue, New York 11 December 2003* αρ. 509, από ιδιωτική συλλογή.

21. Γεροουλάνου (σημ. 1) αρ. 330.

22. Πρβλ. Γεροουλάνου (σημ. 1) αρ. 323, 324, 325, 326.

23. Πρβλ. Γερούλανου (σημ. 1) αρ. 314, 315.
24. Ύψ. 3,75 εκ. Δυστυχώς στάθηκε αδύνατον να αποκτηθεί φωτογραφία.
25. Πρβλ. τις δίστομες λυχνίες του Dumbarton Oaks, *Catalogue of the Byzantine and Early Medieval Antiquities in the Dumbarton Oaks Collection I* (Washington D.C. 1962) αρ. 35, 37, 38.
26. Αρ. ευρ. 2002.735. Δωρεά Ariel Herrmann προς τιμήν της Gratia Berger (διάμ. 2 εκ.).
27. Πρβλ. δακτυλίδια και άλλα κοσμήματα με επιγραφές, Γερούλανου (σημ. 1) 164-69.
28. Johns (σημ. 17) εικ. 5,31, 5,32.
29. C. Metzger, *Les bijoux monétaires dans l'antiquité tardive, Doss A Paris* 40 (1980) εικ. 11-12· Γερούλανου (σημ. 1) αρ. 117.
30. Αρ. ευρ. MLA 75, 7-13, 11. Βλ. και Γερούλανου (σημ. 1) αρ. 125.
31. Ευχαριστώ θερμά τον W. Jumblatt για την άδεια να δημοσιεύσω τα σκουλαρίκια καθώς και για τις φωτογραφίες που μου παραχώρησε.
32. A. Greifenhagen, *Schmuckarbeiten in Edelmetall II* (Berlin 1970-1975) 64 πίν. 50,6· Γερούλανου (σημ. 1) αρ. 357.
33. *Christie's Sale Catalogue, Antiquities, South Kensington 29 October 2003* αρ. 102 (ύψ. 1,8 εκ.).
34. *Christie's Sale Catalogue, Ancient Jewelry, New York December 11, 2003* αρ. 431.
35. Θα πρέπει εδώ να σημειωθεί ότι στον ίδιο κατάλογο και το ίδιο αριθμό υπάρχει άλλο ένα ζευγάρι που δεν αναφέρεται ως διάτρητο. Διακρίνεται ωστόσο ότι τα φύλλα του ανθέμου έχουν κοπεί και μένει να αφαιρεθεί ο χρυσός ώστε να φανεί η διάτρηση.
36. Πρβλ. Γερούλανου (σημ. 1) αρ. 367, 368, 374, 375.
37. Βλ. *Christie's Sale Catalogue, South Kensington 29 October 2003* αρ. 398 (ύψ. 3,8 εκ.). Οι αριθμοί 395 και 396 αντιστοιχούν στους αρ. 437 και 430, Γερούλανου (σημ. 1).
38. Πρβλ. Γερούλανου (σημ. 1) 419-41. Αυτά που πλησιάζουν περισσότερο τα εξεταζόμενα είναι τα 419, 422, 423, 431, 432, 434 και 435. Ειδικά το 432 θα μπορούσε να πει κανείς ότι είναι πανομοιότυπο, αν δεν διέφερε ελαφρά η απόδοση των δελφινιών.
39. Ιδιαίτερα ευχαριστώ την Α. Τούρτα για την άδεια της δημοσίευσης καθώς και για τη διαφάνεια και τις φωτογραφίες που μου έστειλε.
40. *Εκατό χρόνια της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας (1884-1984)* (κατάλογος έκθεσης, Αθήνα 1985) αρ. 40, 41. Πρβλ. και Γερούλανου (σημ. 1) 453, 454, 455, 456.
41. Γερούλανου (σημ. 1) αρ. 475-629.
42. *Christie's Collection Jacques et Henriette Schumann, Paris 30 septembre 2003*, αρ. 111.
43. A. Gonosova, Ch. Kondoleon, *Art of Late Rome and Byzantium in The Virginia Museum of Fine Arts* (Richmond 1994) 86-87 αρ. 24 πίν. X.
44. Και γι' αυτό στάθηκε αδύνατον να βρεθεί φωτογραφία. Έχει αρ. ευρ. BAAM 1023, βρέθηκε στη θαλάσσια περιοχή του Aboukir και έχει ύψ. (χωρίς τον κρίκο για την εξάρτηση) 1,23 εκ. και πλ. 2,19 εκ.
45. Πρβλ. Γερούλανου (σημ. 1) αρ. 568 και 571 αντίστοιχα.
46. *Christie's Sale Catalogue, Ancient Jewelry, New York 11 December 2003* αρ. 511, από τη Συλλογή J. R. Ogden & Sons (ύψ. 2,6 εκ.).
47. Γερούλανου (σημ. 1) αρ. 570.

ΑΙΜΙΛΙΑ ΓΕΡΟΥΛΑΝΟΥ

Additions to the Benaki Museum's «*Diatrita*»

This book, published in 1999, was intended to be both a study and a catalogue of the pierced-work jewellery known at the time, so that items subsequently coming to light could be attributed both chronologically and to their appropriate category.

The following new items have been noted.

A cross at the Metropolitan Museum of Art (fig. 1) is an exceptionally fine pendant ornament. The edging of beaded wire, the inscribed maltese crosses and the

pierced-work scrolls with foliate finials point to a dating in the late 6th-early 7th century and a workshop probably in Constantinople.

Two belt buckles (fig. 4), now in a private collection, come from Georgia. The dense, delicate workmanship of the maeander and quatrefoil motifs recalls the similar technique found on certain 5th-century jewellery.

A ring (fig. 8) with pelta-shaped shoulders, auctioned at Christie's, dates from the 3rd century; another with a

pierced-work band from the Belgrade Museum (fig. 9) has parallels from the 3rd and 4th centuries. A ring auctioned by Cahn (fig. 10), from around the 7th century, belongs to the category of calyx-shaped rings. Another, dating from the same period (Biblioteca Alexandrina, BAAM 1026) has a pierced-work band and a small oil-lamp on its bezel. A further item, from the Boston Museum of Fine Arts (fig. 12), is of the key-ring type and can be attributed to the 4th century along with other dated examples.

New earrings are restricted to the types with plain rosettes (Jumblatt Collection, Beirut [figs 13, 14] and Christie's [fig. 15]), and with rosettes with hanging pendants (figs 16, 17, 18). All date from the 3rd and 4th centuries.

The second category constitutes lunate earrings either with confronted peacocks flanking a cross (Christie's [fig. 19]), or with foliate scrolls (Biblioteca Alexandrina, BAAM 1026 and Christie's [fig. 20]). All date from the 7th century.